

วิธีวิทยาการวิจัยเชิงมานุษยวิทยากับการศึกษา สาขาครุศาสตร์

ดำรงค์ ฐานดี

นับตั้งแต่สำนักมานุษยวิทยาสตรีชาวอเมริกันสองคน คือ Margaret Mead ได้นำผลงานของเธอชื่อ *Coming of Age in Samoa* ออกพิมพ์เผยแพร่ในปี ค.ศ. 1928 และ Ruth Benedict เสนอผลงานเรื่อง *Patterns of Cultures* ในปี ค.ศ. 1934 ผลงานดังกล่าวได้สร้างความฮือฮาให้กับวงวิชาการสาขามานุษยวิทยาอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่นักวิชาการทั้งสองได้ฉีกแนวการศึกษาด้านวัฒนธรรมจากการที่เคยใช้ทฤษฎีประวัติศาสตร์ ทฤษฎีวิวัฒนาการ และทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม มาเป็นแนวใหม่ นั่นคือ ทฤษฎีวัฒนธรรมกับบุคลิกภาพ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นการนำปัจจัยด้านจิตวิทยามาใช้ในการศึกษาวัฒนธรรม

มาร์กาเรต มีด ทำการวิจัยด้วยการไปอาศัยอยู่ร่วมกับชาวเกาะซามัวในช่วงเวลาหนึ่ง และเน้นศึกษาความสัมพันธ์ของสมาชิกของสังคมนั้นในเรื่องแบบแผนการอบรมเลี้ยงดูเด็ก เช่น ฝึกการขับถ่าย การให้อาหาร และการรักษาความสะอาด ตลอดจนการอบรมสั่งสอนทางวัฒนธรรม (socialization) ของพ่อแม่ มีดกล่าวว่าแบบแผนดังกล่าวมีผลต่อการก่อตัวเป็นรูปแบบเฉพาะของบุคลิกภาพในวัยผู้ใหญ่ของสมาชิกของสังคมซามัว บุคลิกภาพของชนกลุ่มนี้จะมีลักษณะเด่นที่แตกต่างไปจากสังคมอเมริกันที่ซึ่งสภาพของสังคมและแบบแผนการอบรมเลี้ยงดูที่ไม่เหมือนกัน ส่วนรูธ เบเนดิกต์ ได้ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบของวัฒนธรรมของชนสามกลุ่ม คือ ชาวอินเดียนแดงเผ่าพิวโบล เผ่าควาคิตอล และชาวเกาะโตบู เธอพบว่าชนเผ่าพิวโบลมีวัฒนธรรมที่เน้นบูรณาการ โดยมีการยอมรับ ยอมทำตาม ร่วมมือกันและมีเครื่องยึดเหนี่ยวให้เกิดความผูกพันทางสังคมต่อกัน รวมทั้งผู้คนต่างมีอุปนิสัยสงบเสถียรเยียมตัว ส่วนชนเผ่าควาคิตอลมีบุคลิกที่เน้นปัจเจกชนนิยมสูง นิยมความก้าวร้าว ชอบก่อความรุนแรง ชอบจัดพิธีกรรมฉลองเพื่อแสดงความตื่นเต้น ยินดี ความร่าเริงและความเป็นหนึ่งในสังคม

สำหรับชาวเกาะโตบูนั้นมักมีบุคลิกภาพที่ซออบิสระเสรี แต่ชี้ระแวงสงสัย ไม่ไวใจใคร ประจวบกับคนที่มีปัญหาทางจิต จากรูปแบบบุคลิกภาพของชนทั้งสามกลุ่มที่ได้ศึกษา เบเนดิกต์จึงสรุปว่า ความแตกต่างในเรื่องค่านิยม การมองโลกและสภาพแวดล้อมทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อให้เกิดรูปแบบทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชนแต่ละเผ่า เด็ก ๆ ของเผ่าควาคิตอล จะได้รับประสบการณ์ที่มีการอบรมสั่งสอนในสังคมของตนและจะตั้งเป้าหมายในการดำรงชีวิตที่แตกต่างไปจากเด็กของเผ่าพิวโบลและเผ่าโตบู ดังนั้น กระบวนการของการอบรมสั่งสอนทางสังคมตั้งแต่เยาว์วัยจะมีผลให้แบบแผนของวัฒนธรรมของคนในสังคมแต่ละสังคมแตกต่างกันออกไป

จากผลการศึกษาของนักมานุษยวิทยาสตรีทั้งคู่ออกให้เกิดข้อสงสัยในทฤษฎีของซิกมันด์ ฟรอยด์ ที่พยายามอธิบายปัจจัยทางด้านจิตวิทยาว่าเป็นปัจจัยสากลที่มีผลต่อบุคลิกภาพของมนุษย์ในทุกสังคม ผลการศึกษาดังนี้ยังเป็นผลให้มีการเรียกร้องเหล่านักวิชาการให้หันความสนใจอย่างจริงจัง ในการวิเคราะห์ความลุ่มลึกทุก ๆ ด้านของสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เป็นจริงของแต่ละสังคมแทนการใช้ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งที่ว่า เป็นหลักสากลที่สามารถอธิบายพฤติกรรมและบุคลิกภาพของมนุษย์ได้ทั้งโลก อนึ่ง นักมานุษยวิทยาทั้งสองยังได้ย้ำว่าการที่จะได้รับข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริงเป็นจริงที่สามารถตรวจสอบได้นั้น วิธีการเชิงมานุษยวิทยาสามารถกระทำได้อย่างลึกซึ้ง และได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือ จากคำยืนยันดังกล่าว ทำให้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงมานุษยวิทยาได้รับความสนใจและได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง

วิธีวิทยาการวิจัยเชิงมานุษยวิทยาเกิดขึ้นมาได้อย่างไร

คงจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งหากจะนำปรัชญาพื้นฐานของการศึกษาวิชามานุษยวิทยามากกว่าในเบื้องต้นพอสังเขปเสียก่อน เพื่อให้ผู้อ่านได้เรียนรู้และเพิ่มพูนความเข้าใจถึงความเกี่ยวข้องกันระหว่างองค์ความรู้ของสาขาวิชานี้กับระเบียบวิธีวิจัย แทนที่จะหยิบเฉพาะวิธีวิจัยมาใช้โดยปราศจากการศึกษาประวัติความเป็นมาที่เป็นสาเหตุสำคัญของการพัฒนาการของระเบียบวิธีวิทยาการวิจัยในสาขาวิชานั้น ๆ

มานุษยวิทยาเป็นวิชาที่ศึกษาเรื่องราวของมนุษย์ ทั้งที่เป็นการศึกษารูปลักษณ์ทางชีวภาพและผลงานที่มนุษย์ผลิตขึ้น (หรือเรียกกันทั่วไปว่า สังคมและวัฒนธรรม) ในส่วนแรกที่เป็นการศึกษาทางชีวภาพนั้น ตั้งชื่อว่า วิชามานุษยวิทยากายภาพ (Physical Anthropology) เน้นการศึกษาหัวข้อหลักสองหัวข้อ คือ (1) การวิวัฒนาการของมนุษย์ และ (2) ความแตกต่างระหว่างมนุษย์ยุคปัจจุบัน

การศึกษาสาขามานุษยวิทยากายภาพนี้มีประวัติมาจากความสนใจเรื่องราวของมนุษย์ ซึ่งมีขึ้นตั้งแต่อดีตกาลนับตั้งแต่มีมนุษย์อุบัติขึ้นบนโลกนี้ โดยชนทุกเผ่าพันธุ์มักจะตั้งคำถามเกี่ยวกับตนเองและชนเผ่าของตนเสมอ ดังเช่น ชนพื้นเมืองในทวีปออสเตรเลียมักถามว่า “คนเราเกิดมาจากไหน” คำตอบก็คือ ภูติผีชื่อหนัมบากุลลาได้สร้างและแยกมนุษย์ออกจากสัตว์และพืช เป็นต้น ต่อมาเมื่อมีการสะสมความรู้กันมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้เกี่ยวกับกฎแห่งการวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต ธรณีวิทยา โบราณคดี สัตววิทยา เคมี และชีววิทยา การศึกษาเรื่องราวของมนุษย์ก็ปรากฏเป็นรูปเป็นร่างที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ศาสตร์สาขานี้ก็ได้แตกแขนงทั้งในมุมกว้างและความลุ่มลึก บทความนี้จะไม่กล่าวรายละเอียดถึงเนื้อหาวิชา ผู้สนใจสามารถหาอ่านได้จากหนังสือที่เกี่ยวข้องซึ่งมีอยู่ทั่วไป

ในส่วนที่สอง คือสาขามานุษยวิทยาสังคมและมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Social Anthropology and Cultural Anthropology) เน้นศึกษาผลงานที่มนุษย์สร้างขึ้น ผลงานดังกล่าวมีทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ อาหาร บ้าน ฯลฯ และสิ่งที่เป็นอวัตถุ เช่น ความดี ความเชื่อ ค่านิยม ลัทธิการเมือง ฯลฯ ผลผลิตเหล่านี้ได้รับการสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมตามสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ต่างกัน ทำให้รูปแบบทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชนแต่ละกลุ่มมีเอกลักษณ์เฉพาะ ฮีโรโดตัส นักประวัติศาสตร์คนสำคัญชาวกรีกได้เดินทางไปยังอียิปต์เมื่อครั้งที่เขามีชีวิตอยู่เมื่อราวสี่ร้อยปีก่อนคริสตศักราช เขาได้บันทึกเรื่องราวของผู้คนที่เขาพบเห็นและชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างชาวอียิปต์กับชาวกรีกว่า ...“ในอียิปต์ผู้หญิงเป็นผู้ทำการค้าขายในตลาด ในขณะที่ผู้ชายทอดผ้าอยู่ที่บ้าน ผู้หญิงใช้หัวไหล่เพื่อแบกสิ่งของ ส่วนผู้ชายใช้ศีรษะ ลูกชายไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานบ้านนอกจากลูกสาว...”

ความสนใจเรื่องราวในด้านผลงานที่มนุษย์ผลิตขึ้น ของชนชาติอื่นหรือชนต่างเผ่า (other cultures) ที่แปลกแตกต่างจากของเราเองเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาวิชามานุษยวิทยา ในช่วงแรกเริ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคอาณานิคมที่ชาวยุโรปเดินทางออกไปสู่ดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลกและยึดครองดินแดนเหล่านั้นเป็นอาณานิคมเพื่อที่จะส่งคนไปปกครอง ทำการค้าขาย และอาศัยอยู่ร่วมกับคนต่างเชื้อชาติ ต่างเผ่าพันธุ์ ด้วยเหตุนี้ สาขาชาติพันธุ์วิทยา (Ethnology) จึงเฟื่องฟูในยุคนี้เอง เหล่านักวิชาการต่างพยายามจัดความรู้ให้เป็นระบบ มีการตั้งทฤษฎีเพื่อใช้อธิบายลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมมากมาย ต่อมาได้กลายมาเป็นสาขามานุษยวิทยาขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นี้เอง

ในยุคต้น ความรู้ที่ได้รับมักมาจากคำบอกเล่าของชนพื้นเมืองเพียง 2-3 คน หรือจากการสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าโดยปราศจากแบบรายการที่มีกฎเกณฑ์

ไม่มีจุดหมายเฉพาะ และขาดกรอบแนวคิดทางทฤษฎีรองรับ กล่าวคือ จะเป็นการบันทึกปรากฏการณ์ที่โต้พบเห็นโดยไม่มีกรอบไตร่ตรองและมองซ้ำเพื่อตรวจสอบความถูกต้องแน่นอนของข้อมูล ในกาลต่อมา เมื่อการพิสูจน์ความรู้ของนักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติได้เจริญรุดหน้า โดยได้สร้างวิธีการศึกษาที่รัดกุมที่เรียกกันว่า วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific method) ขึ้นมา นักสังคมศาสตร์ต่างให้ความสนใจที่จะใช้วิธีการนี้ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ พยายามทำการศึกษาที่เป็นระบบ มีคำจำกัดความที่แน่นอน มีการเฝ้าสังเกตที่มีจุดหมายเฉพาะ มีการจำแนกปรากฏการณ์ต่าง ๆ ออกเป็นหมวดหมู่ จัดระเบียบปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกระจัดกระจายเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์เหล่านั้น มีการควบคุมสถานการณ์บางอย่างเท่าที่จะทำได้ มีการตั้งและทดสอบสมมติฐาน ตลอดจนการตั้งทฤษฎีเพื่ออธิบายสมมติฐานต่าง ๆ ทั้งนี้โดยมีการวิเคราะห์ต่อเนื่องกันไป เพื่อติดตามผลว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร มีการติดตามต่อเนื่องจนเป็นการสะสมความรู้ให้เพิ่มพูนเพื่อประสงค์ที่จะตั้งเป็นทฤษฎีขึ้น¹ หลักและวิธีการนี้ นักมานุษยวิทยาในฐานะที่เป็นนักสังคมศาสตร์แขนงหนึ่งก็ได้นำมาปรับใช้ในการศึกษาเรื่องคน สังคมและวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมอย่างจริงจัง

วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่นักสังคมศาสตร์นำไปใช้เป็นเครื่องมือในการหาความรู้นั้น เป็นหลักการกลาง ๆ ที่ทุกสาขายึดถือ เมื่อนักมานุษยวิทยานำหลักการดังกล่าวไปใช้ จำเป็นต้องปรับให้เข้ากับเนื้อหาหรือสิ่งที่ต้องการศึกษา จึงได้พยายามปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการศึกษาตลอดเวลา จนกลายเป็นวิธีวิทยาการวิจัยเชิงมานุษยวิทยาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะและโดดเด่นยิ่ง

จากความพยายามในการหาคำตอบเรื่อง สังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ว่ามีการสร้างหรือก่อตัวขึ้นมาอย่างไร นักมานุษยวิทยาจำเป็นต้องออกไปค้นหาคำตอบด้วยการไปศึกษาชนที่อยู่ในสังคมดั้งเดิมหรือสังคมที่สมาชิกยังอยู่ในสภาพเริ่มแรกหรือดั้งเดิมจริง ๆ (hand-to-mouth) ที่ยังหลงเหลืออยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ทั้งนี้เพื่อจะดูว่ารูปแบบและแบบแผนเบื้องต้นที่มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นตอบสนองความต้องการของตนและสังคมมีลักษณะเป็นอย่างไร ในสภาพที่ปราศจากอิทธิพลของวัฒนธรรมที่ได้รับการปรุงแต่ง ดังเช่นวัฒนธรรมที่เจริญแล้วจากภายนอกเข้าไปผสมผสาน ตัวอย่างเช่น การเฝ้าสังเกตวัฒนธรรมการรับประทานอาหารของชนดั้งเดิม พวกเขาอาจใช้มือถือเนื้ออย่างกักกินจนอิ่ม ในขณะที่การรับประทานอาหารของคนในสังคมยุคใหม่จะใช้ส้อมและมีดหันเนื้อออกเป็นชิ้นเล็ก ๆ บนจาน จะเห็นได้ว่าเนื้อหา (content) ของวัฒนธรรมการกินก็คือการสนองตอบต่อความต้องการเพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่และเจริญเติบโต แต่รูปแบบ (form) ของวัฒนธรรมประเภทเดียวกันจะมีความแตกต่างกันออกไปตามสภาพของสังคมแต่ละสังคม

ดังนั้น ความพยายามของนักมานุษยวิทยาในยุคต้น ก็คือ การออกไปศึกษาชุมชนเล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่โดดเดี่ยวและห่างไกล เป็นสังคมที่ยังอยู่ในสภาพดั้งเดิมอย่างแท้จริง เช่น สังคมชาวเกาะ สังคมคนเถื่อน คนป่า ชาวเขาที่อาศัยอยู่ในถ้ำ หรือเร่ร่อน ทั้งนี้ก็เพื่อจะค้นหารูปแบบพื้นฐานของการสร้างวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ อันได้แก่ วัฒนธรรมด้านครอบครัวและเครือญาติ การศึกษาและการอบรมขัดเกลาทางวัฒนธรรม ความเชื่อและศาสนา การเมือง เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี และนั่นหนាកการ ความรู้ที่ได้รับจะนำออกเผยแพร่และนำมาจัดลำดับขั้นของการวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม ตัวอย่างผลงานในยุคแรก ๆ ได้แก่ Ancient City ของหลุยส์ เฮนรี มอร์แกน (ค.ศ. 1877) Primitive Culture โดยเอดเวิร์ด ไทเลอร์ (ค.ศ. 1903) Golden Bough โดยเจมส์ เฟรเซอร์ (ค.ศ. 1890) และ Ancient Law โดยเฮนรี เมิน (ค.ศ. 1861) เป็นต้น

ภายหลังที่นักมานุษยวิทยาได้พบข้อบกพร่องและข้อจำกัดของทฤษฎีวิวัฒนาการในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม เช่น ได้พิสูจน์ว่าวัฒนธรรมมิได้มีวิวัฒนาการเป็นเส้นตรงตามความเชื่อเก่า ๆ ที่ว่าจะวิวัฒนาการจากวัฒนธรรมของคนเถื่อน (savage) มาเป็นวัฒนธรรมของคนดั้งเดิม (primitive) และเป็นวัฒนธรรมของผู้เจริญ (civilization) โดยได้มีการยกตัวอย่างความเจริญรุ่งเรืองของนครกรีก โรมัน อียิปต์ จีนและอินเดียโบราณ ซึ่งถือกันว่าเป็นอารยธรรมขั้นสูงที่คนยุคใหม่ยังต้องเรียนรู้อารยธรรมเหล่านี้อีกมาก ต่อมา อารยธรรมดังกล่าวก็ล่มสลายกลายเป็นสังคมด้อยความเจริญเมื่อเปรียบเทียบกับอารยธรรมของชาวยุโรปในยุคนี้ จากสภาพที่พลิกผันทางวัฒนธรรมนี้ ทำให้นักมานุษยวิทยาพยายามทำการศึกษาศังคมต่าง ๆ มากยิ่งขึ้นเพื่อหาทางตั้งทฤษฎีใหม่ ๆ โดยออกทำการสำรวจวิจัยวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั่วทุกมุมโลก ตัวอย่างทฤษฎีที่เกิดขึ้น ได้แก่ ทฤษฎีหน้าที่ประโยชน์ ทฤษฎีโครงสร้าง ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ทฤษฎีวิวัฒธรรมและบุคลิกภาพ ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม และทฤษฎีโครงสร้างทางจิต เป็นอาทิ ผู้สนใจอาจหาอ่านรายละเอียดจากหนังสือที่เกี่ยวข้อง²

จุดเด่นของวิธีวิทยาเชิงมานุษยวิทยา

การศึกษาสาขามานุษยวิทยาสังคม (Social Anthropology) เป็นการศึกษาเรื่องระบบหรือกลุ่มความสัมพันธ์ของคนในสังคม (a set of social relations)³ โดยมีประเด็นศึกษาไปที่แบบแผนของความสัมพันธ์ของคนที่มีต่อกันและกันตามรูปแบบและรูปลักษณะของกลุ่มความสัมพันธ์ (หรือที่เรียกกันว่า สถาบันทางสังคม ซึ่งมีอยู่ 6 ประเภทดังที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อก่อนหน้า) กลุ่มความสัมพันธ์นี้เกิดขึ้นจากการที่แต่ละคนแสดงพฤติกรรมตามสถานภาพ

ที่เขาดำรงอยู่ในสังคม และแสดงบทบาทไปตามความคาดหวังของคนอื่นที่อยู่ในสังคม เช่น ผู้เป็นครูหรือมีสถานภาพเป็นครูก็ต้องแสดงบทบาทในการอบรมสั่งสอน มิใช่แสดงบทบาทเป็นนักเลงหัวไม้ไล่ทุบตีชาวบ้าน ดังนั้น บทบาทความเป็นครูจะเป็นพฤติกรรมที่ทุกคนในสังคมคาดหวังว่าครูต้องกระทำสิ่งนั้นสิ่งนี้เท่านั้น หนึ่ง ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ คนแต่ละคนจะดำรงสถานภาพหลายตำแหน่งและจะแสดงบทบาทหลายบทบาทสอดคล้องกันไป ซึ่งจะเป็นดาข่ายของความสัมพันธ์กลายเป็นสถาบันและโครงสร้างทางสังคมขึ้น โครงสร้างของสังคมแต่ละสังคมจะมีรูปแบบและลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคม

การศึกษาสาขามานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology) เน้นศึกษาลักษณะรวมของกิจกรรมของมนุษย์ทั้งหมด ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ความรู้ความสามารถทุกสาขา และอุปนิสัยใจคอซึ่งสมาชิกในสังคมหนึ่งได้รับมาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม⁴ ดังนั้น วัฒนธรรมก็คือพฤติกรรมรวมทุกแง่ของคนในสังคมที่ได้รับมาจากการเรียนรู้ (complex whole or configuration of learned behavior) ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ มิใช่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสร้างขึ้นไว้เพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคม เป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับนับถือและปฏิบัติตาม รวมทั้งมีการสะสมและถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้น ๆ ต่อไปยังลูกหลาน⁵

ดังนั้น การที่จะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคนและศึกษาวัฒนธรรมได้เต็มรูป จึงจำเป็นต้องจำกัดขนาดประชากรที่จะศึกษา คือเป็นสังคมขนาดเล็กราว 80-100 ครอบครัว หรือประมาณ 100-600 คน จะทำให้ผู้วิจัยสามารถสังเกตพฤติกรรมได้อย่างทั่วถึง และที่สำคัญที่สุดในวิธีวิทยานี้ ได้แก่ ความพยายามที่จะศึกษาความสัมพันธ์/วัฒนธรรมเพื่อให้ได้รับข้อเท็จจริงมากที่สุด ผู้วิจัยจะใช้ชีวิตอาศัยอยู่ร่วมและทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับคนกลุ่มนั้นเป็นระยะเวลานานพอที่จะทำความรู้จักแต่ละคนอย่างละเอียดถึงสถานภาพทางสังคมของพวกเขา อันจะทำให้สามารถตรวจสอบได้ว่า เหตุใดเขาจึงแสดงบทบาทเช่นนั้นออกมา การอยู่ร่วมพร้อม ๆ กับการศึกษาและเก็บข้อมูลนี้เองที่เรียกว่า “การสังเกตแบบมีส่วนร่วม” (participant observation) หนึ่ง ประโยชน์ของการฝังตัวอยู่ร่วมกับกลุ่มประชากรที่ศึกษาเป็นระยะเวลานานจนได้รับการยอมรับว่าเป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มหรือสังคมนั้น ๆ ก็เพื่อลดความระแวงสงสัยและความไม่ไว้วางใจอันเนื่องมาจากผู้วิจัยเป็น “คนภายนอก” ลงได้มาก นอกจากนี้การเข้าไปอยู่ร่วมนาน ๆ ก็เพื่อจะดูว่ากลุ่มประชากรนั้นคิดและแสดงพฤติกรรมนั้นบนรากฐานของเหตุและผลในบริบทของพวกเขาอย่างไร นักมานุษยวิทยาเรียกว่า emic หรือเป็นระบบความคิดความเชื่อของกลุ่ม/ชนที่เราไปศึกษา ซึ่งจะแตกต่างจากคำว่า etic หรือระบบแนวคิด

หรือกรอบ/ทฤษฎีที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมของคนภายนอกหรือจากตัวผู้วิจัยซึ่งมาจากต่างถิ่นและนำเอากรอบ/ทฤษฎี/ค่านิยมนั้น ๆ ไปเป็นเครื่องมือตรวจสอบพฤติกรรม/ความสัมพันธ์/วัฒนธรรมของคนที่กำลังศึกษา ในกรณีหลังนี้อาจทำให้ข้อมูลที่ได้รับไม่ตรงกับข้อเท็จจริง

การเฝ้าสังเกตพฤติกรรมให้ได้รับข้อเท็จจริงนั้น นักมานุษยวิทยาจะต้องเรียนรู้ภาษาของคนที่ไปศึกษาและจะต้องปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต/ความคิดความเชื่อของกลุ่มนั้นอย่างเคร่งครัด หากเกิดข้อสงสัยใด ๆ ในการกระทำ/ความสัมพันธ์/วัฒนธรรมใด ๆ จะต้องไต่ถาม และ/หรือเฝ้าสังเกตประเด็นที่สงสัยหลายครั้งเพื่อให้แน่ใจว่าสามารถเข้าใจได้อย่างถูกต้องแน่นอนตามบริบทของผู้ถูกศึกษา

การเฝ้าสังเกตอย่างจริงจังหรือแบบเข้มข้น (intensive observation) จะต้องมีการวางแผนรายการ (schedules) ว่าจะสังเกตอะไรในแต่ละเรื่อง/แต่ละช่วงเวลา จะทำการสัมภาษณ์ (interview) ผู้ใด (informants) ในเรื่องไหน ควรมีการตรวจสอบข้อมูลเป็นระยะ ๆ (periodical checks) เพื่อเพิ่มความเชื่อมั่นในข้อมูลที่ได้รับ อีกทั้งควรศึกษาข้อมูลที่มีปรากฏเด่นชัด (materials) ในชุมชน เช่น ข้อเขียน (บนใบลาน หรือศิลา) ภาพวาด หน้ากาก เครื่องเช่น ผ้ายันต์ รอยสัก ตามร่างกาย ฯลฯ เพื่อดูว่ามีความเกี่ยวพันในแง่การแทนค่าหรือเป็นสัญลักษณ์ (symbol) และสัมพันธ์กับหัวข้อที่ศึกษาอย่างไรในทุก ๆ ด้าน

ทุกครั้งที่ทำการสังเกตจะต้องจดบันทึก (fieldnote) หรือบันทึกเสียง และ/หรือถ่ายภาพอย่างละเอียดทุกขั้นตอน อย่างไรก็ตาม การจดบันทึกไม่ควรกระทำต่อหน้าผู้ถูกศึกษา เพราะอาจจะก่อให้เกิดความระแวงสงสัยขึ้นได้ นักมานุษยวิทยามักใช้วิธีซ่อนคุ้ยเรื่องทั่ว ๆ ไปก่อนแล้ววกมายังประเด็นที่กำลังศึกษา จากนั้นก็แอบไปจดบันทึกภายหลัง

กล่าวโดยสรุป จุดเด่นของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงมานุษยวิทยาอาจจำแนกออกเป็นข้อ ๆ ได้ดังต่อไปนี้

(1) การมองพฤติกรรมและวัฒนธรรมของมนุษย์ในภาพรวม (holistic approach) โดยมองหาความสัมพันธ์ของพฤติกรรมในทุกแง่

(2) ใช้วิธีการออกไปอาศัยอยู่และร่วมกิจกรรมกับประชากรที่ศึกษาเป็นระยะเวลานานพอ เพื่อทำความรู้จักและคุ้นเคยกับสภาพตามบริบทของสังคมนั้น ๆ เป็นอย่างดี ตามปกติแล้วจะอาศัยอยู่ร่วมเป็นเวลา 1 ปี

(3) ใช้เทคนิค “การสังเกตแบบมีส่วนร่วม” (participant observation) โดยทำตัวให้เข้ากับประชากรที่ศึกษาพร้อม ๆ กับทำการสังเกตเพื่อเก็บข้อมูลไปด้วย

(4) ใช้กรอบการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมของประชากรที่ไปศึกษา (emic) มิใช่เน้นกรอบ/ทฤษฎีและค่านิยมของผู้วิจัยหรือวัฒนธรรมจากภายนอก (etic) ไปใช้เป็นเครื่องมือศึกษา

(5) เน้นการค้นหาข้อมูลและอธิบายปรากฏการณ์/ความสัมพันธ์/วัฒนธรรมของชนที่ไปศึกษาในเชิงพรรณนาหรือเชิงคุณภาพ (qualitative data) ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลจะเป็นการหาความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ตามสาเหตุและผลด้วยการอธิบายแบบคุณภาพ (qualitative analysis) มากกว่าการใช้ข้อมูลเชิงปริมาณเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม หลักเหตุและผลดังกล่าวจะต้องเป็นไปตามกรอบแนวคิดของประชากรที่ถูกศึกษา สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณก็ยังคงมีคุณค่าเช่นกัน โดยนักมานุษยวิทยาจะต้องใช้วิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลเชิงคุณภาพ

(6) ผู้วิจัยควรเรียนรู้ภาษาถิ่นของประชากรที่ไปศึกษา ศัพท์ วลีและคำแสดงที่เขาพูดกันควรทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ภายใต้บริบทของพวกเขา ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจชนที่ไปศึกษาอย่างถ่องแท้

(7) การศึกษาเชิงมานุษยวิทยาเป็นการศึกษาเฉพาะรายเฉพาะกรณี (case study) ที่มองภาพในความลุ่มลึกของสังคม/กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ดังนั้น ผู้วิจัยจะต้องระมัดระวังในการสรุปผลและใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่คล้ายคลึงกันของสังคมอื่น ผลการศึกษาจะต้องเน้นว่าเป็นการศึกษาจากกรณีรายนั้น ๆ มากกว่าจะอ้างเป็นกฎสากลที่จะอธิบายสังคมอื่นได้ทุกแห่ง

อย่างไรก็ตาม นักมานุษยวิทยามีใช่จะเข้าไปศึกษาชน/ชุมชนโดยปราศจากกรอบการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ดังกล่าวแล้วในหัวข้อก่อนหน้านี้อเสียเลยทีเดียว โดยทั่วไปแล้วเนื้อหาขององค์ความรู้ในสาขาวิชานี้จะกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีการสังคมและวัฒนธรรมที่ผู้รู้ได้เขียนขึ้น และมีตัวอย่างการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมและสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีผู้เคยออกไปศึกษามากมายทั่วทุกมุมโลก ตลอดจนข้อถกเถียงในเรื่องการใช้เทคนิคแต่ละประเภทในการเก็บข้อมูลด้านสังคมและวัฒนธรรมทุกแง่ ดังนั้น นักวิจัยในสาขานี้จะต้องศึกษาวิธีวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ (scientific method) ดังเช่นนักสังคมศาสตร์สาขาอื่นเรียนกัน จะต้องศึกษาทฤษฎีและแนวความคิดทางสังคมวัฒนธรรมที่มีปรากฏอยู่ จะต้องศึกษารายละเอียดในรายงานการวิจัยเรื่องชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มแต่ละเผ่าและทำการเปรียบเทียบ และจะต้องตั้งสมมติฐานสำหรับที่จะใช้ในการศึกษาของตนเองก่อนที่จะลงมือทำการศึกษา แต่เมื่อออกไปเก็บข้อมูลในสนาม ผู้วิจัยไม่ควรจะยึดติดอยู่กับกรอบเหล่านี้มากเกินไปจนไม่สามารถมองเห็นภาพปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นจริงได้ นักวิจัยควรเปิดหูเปิดตาให้กว้างเพื่อเสาะแสวงหาข้อมูล

ที่เกิดขึ้นจริง ข้อมูลดังกล่าวอาจจะแปลกแตกต่างจากข้อมูลที่ผู้อื่นเก็บได้อย่างสิ้นเชิง ซึ่งอาจนำไปสู่ข้อสรุปและตั้งเป็นทฤษฎีใหม่ที่น่าสนใจยิ่งก็ได้

เทคนิคในการเก็บข้อมูล

นักมานุษยวิทยามีเทคนิคในการเก็บข้อมูล ซึ่งอาจจำแนกออกเป็นข้อ ๆ ดังนี้

(1) การสังเกต จะต้องสังเกตพฤติกรรมที่แท้จริงว่าคนในสังคมนั้นประพฤติปฏิบัติต่อกันอย่างไร และการแสดงพฤติกรรมแต่ละประเภทนั้นมีความหมายที่แท้จริงอย่างไร เช่น การร้องเพลง อาจมิได้หมายถึงการแสดงความเปลี่ยวเหงาหรือนครหาเท่านั้น ในบางกรณีอาจบ่งบอกถึงสภาพที่แห้งแล้ง ฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาล หรือเป็นการบรรยายถึงความคับแค้นใจ เป็นต้น ดังนั้น ในขณะที่ทำการวิจัยในสนาม (fieldwork) หากนักมานุษยวิทยาพบเห็นสิ่งใด จะพยายามสืบหาประวัติ ความหมาย และสัญลักษณ์ที่สิ่งนั้นแทนค่า รวมทั้งพยายามดูว่าสิ่งนั้น ๆ มีหน้าที่ประโยชน์ (function) อย่างไรต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น คำพูดที่ว่าพูดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง เป็นคำพังเพยที่แสดงถึงค่านิยมประเภทหนึ่งของสังคม โดยเป็นการสอนให้คนมิให้อวดและยกตนข่มท่าน เพราะการนิ่งเงียบจะก่อให้เกิดผลดีมากกว่า ในขณะที่เดียวกัน นักวิจัยจะต้องแสวงหาความหมายของคำว่าเบี้ยและตำลึงว่าเป็นอย่างไร มีค่าเท่าใดและใช้ในยุคไหน เพื่อจะได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ด้านการใช้เงินตราของสังคมไทยโบราณด้วย อันจะเป็นการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับสังคมนั้นได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น⁶

ความหมายของคำว่าเบี้ยและตำลึงอาจหาได้จากตำราประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ตามห้องสมุดนั้นหมายความว่า ข้อมูลบางอย่างไม่จำเป็นต้องเก็บจากสนามที่ไปศึกษาเท่านั้น เพราะอาจต้องค้นหาจากแหล่งอื่นที่อยู่นอกสนาม/สังคมที่กำลังศึกษาอยู่ หรืออาจสอบถามจากผู้รู้ที่อาศัยอยู่ภายนอกสังคมนั้น ๆ ก็ได้

(2) นักมานุษยวิทยาควรทำแผนที่ของชุมชนไปศึกษา เพื่อแสดงตำแหน่งของบ้านแต่ละหลัง โรงเรียน วัดหรือเทวสถาน บ้านของผู้นำชุมชน ตลาด และจุดที่ชาวบ้านมักมาชุมนุมหรือมารวมกัน พบปะสังสรรค์พูดคุย เช่น ร้านค้า ลานหมู่บ้าน ฯลฯ นอกจากนี้ ถนนในหมู่บ้าน และถนนหลวงเชื่อมต่อไปยังชุมชนหลักอื่น ๆ ในระดับตำบล อำเภอ จังหวัด รวมทั้งระยะทางจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง อันจะก่อให้เกิดความเข้าใจถึงความห่างของชุมชนกับชุมชนอื่น ๆ

แผนที่แสดงที่สาธารณะ หนองน้ำ/แหล่งน้ำ ที่นา ที่สวน ตลอดจนสภาพทางกายภาพอื่น ๆ เช่น ที่ดอน ที่ราบลุ่ม ก็ควรมีปรากฏในรายงานการวิจัยด้วย

แผนที่มีความสำคัญที่จะทำให้ผู้อ่านสามารถทำความเข้าใจสภาพของชุมชนได้ง่าย
 หนึ่ง ควรเขียนแผนภาพ (diagram) อื่น ๆ เช่น สังคมมิติ (sociogram) แผนภาพของครอบครัว
 และวงศ์วาน (genealogical chart) อันจะทำให้สามารถมองเห็นภาพความสัมพันธ์ของคน
 ในชุมชน/กลุ่มที่ศึกษาได้ง่ายขึ้น

(3) นักมานุษยวิทยา จำเป็นต้องเก็บข้อมูลเชิงปริมาณในส่วนที่จะช่วยให้เกิดความ
 เข้าใจที่ชัดเจน เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับประชากร-สำมะโนประชากร อายุ จำนวนคู่สมรส จำนวน
 คนที่หย่า ฯลฯ ข้อมูลเชิงเศรษฐกิจ-รายได้รายจ่าย ขนาดที่ดินถือครอง ความเป็นเจ้าของ
 จำนวนองค์การหรือสถาบันที่มีอยู่ในสังคม ข้อมูลเหล่านี้เก็บได้จากครัวเรือนในสังคมที่ศึกษา

ในบางกรณี ควรมีการเลือกตัวอย่าง (sampling) เพื่อทำการศึกษาหรือเฝ้าสังเกต
 หาข้อมูลอย่างใกล้ชิด เช่น เมื่อต้องการศึกษาเรื่องการใช้แรงงาน อาจเลือกตัวอย่างราว
 10-20 ครัวเรือนเพื่อให้สามารถทำการสังเกตและจดบันทึกการใช้แรงงานของสมาชิกทุกคน
 ในครัวเรือนอย่างละเอียดได้ตลอดทั้งปี ด้วยเหตุนี้ นักมานุษยวิทยาจะต้องศึกษาระเบียบวิธีการ
 เลือกตัวอย่างเป็นอย่างดีด้วย⁷

(4) ระบบการเก็บข้อมูลมีความสำคัญยิ่ง นักมานุษยวิทยาจะต้องจัดเตรียมแบบรายการ
 หรือแบบสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ (schedules or guideline) ไว้เป็นชุด ๆ เพื่อใช้ศึกษา
 แต่ละหัวข้อตลอดช่วงเวลาทำการเก็บข้อมูลในสนาม ในแต่ละเรื่องแต่ละหัวข้อ เช่น กิจกรรม
 ทางการผลิต อาจมีแบบรายการหลายชุดเพื่อเก็บข้อมูลแต่ละช่วงตลอดการเพาะปลูกให้ได้
 ครบถ้วน บางแบบรายการอาจใช้กรอกข้อมูลในระหว่างสอบถามได้เลย แต่ต้องติดตามตรวจ
 สอบถึงความเข้าใจได้ของข้อมูลนั้นเสมอ ทั้งนี้เพราะการตอบคำถามเกี่ยวกับเศรษฐกิจภายใน
 ระยะเวลาอันสั้นอาจจะไม่ได้ข้อมูลที่แท้จริง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเหตุผลที่ว่าผู้ตอบตอบไม่ตรง
 กับความเป็นจริง หรือมีเวลาให้ตอบสั้นเกินไป หรืออาจมีองค์ประกอบอื่นสอดแทรก ทำให้
 คำตอบเหล่านั้นไม่สมบูรณ์ก็ได้ ดังนั้น การเปิดหูเปิดตาเพื่อตรวจสอบข้อมูลในขณะที่สัมภาษณ์
 จะทำให้ล่วงรู้ถึงแง่มุมที่ไม่ถูกต้องได้ ดังตัวอย่างเช่น การที่ชาวนาในจังหวัดปราจีนบุรีไม่นิยม
 ปลูกข้าวโพดพันธุ์ใหม่ มิใช่เป็นเพราะพวกเขาไม่ต้องการที่จะมีรายได้เพิ่มขึ้น หรือขี้เกียจ
 หรือต่อต้านการนำพืชพันธุ์ใหม่ไปปลูก แต่เป็นเพราะข้าวโพดพันธุ์ใหม่มีรสหวานและไม่เป็น
 ที่นิยมในการบริโภคของชาวบ้านแถบนั้น⁸ เป็นต้น

(5) นักมานุษยวิทยาไม่ควรใช้ค่านิยม (value) ของตนเข้าไปวัดพฤติกรรมของคน
 ในสังคมที่กำลังศึกษา เช่น ความเป็นเหตุเป็นผล (rationality) ของคนในสังคมเมือง อาจเป็น
 ไปตามหลักเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ แต่ของคนในสังคม/กลุ่มนั้นอาจมีความเป็นเหตุเป็นผล

แตกต่างกันออกไป Karl Polanyi นักมานุษยวิทยาผู้มีชื่อเสียงได้แยกความแตกต่างระหว่างการใช้หลักตรรกศาสตร์ (formal meaning) กับการกระทำที่เป็นจริง (substantive meaning) ว่า

การศึกษาโดยใช้หลักตรรกศาสตร์นั้นเป็นการศึกษาที่ใช้หลักตรรกวิทยาเพื่อนำมาตั้งเป็นกฎเกณฑ์ขึ้น กฎเหล่านี้จะใช้เป็นหลักในการตัดสินใจเพื่อเลือกใช้วิธีการหรือหนทางที่ดีที่สุดจากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ส่วนการศึกษาที่ใช้ข้อเท็จจริงนั้นเป็นการศึกษาที่ดูจากพฤติกรรมที่แสดงออกจริง ๆ ของคนในสังคมว่าเป็นเช่นไร ทั้งนี้เพราะถือว่ามนุษย์ในสังคมนั้น ๆ ขึ้นอยู่กับธรรมชาติและเพื่อนร่วมสังคมของเขา โดยเน้นแนวความคิดที่ว่ามนุษย์จะต้องมีความสัมพันธ์ต่อกันภายใต้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและระบบสังคมของเขา...⁹

ฉะนั้น นักมานุษยวิทยาควรจะอธิบายพฤติกรรม/ปรากฏการณ์นั้น ๆ ว่าเป็นเช่นใด มีหน้าที่ประโยชน์ต่อสังคมนั้นอย่างไร มากกว่าที่จะใช้ค่านิยมของตนไปกำหนดว่า ดี/เลว ถูกต้อง/ไม่ถูกต้อง มีเหตุผล/ไม่มีเหตุผล

การศึกษาเชิงมานุษยวิทยากับสังคมปัจจุบัน

ในยุคปัจจุบัน สังคมดั้งเดิมซึ่งเคยเป็นวัตถุที่นักมานุษยวิทยาให้ความสนใจศึกษาได้เปลี่ยนสภาพกลายเป็นสังคมที่เจริญและมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ยิ่งในขณะนี้ โลกทั้งโลกได้กลายเป็นสังคมที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมอันเดียวกัน มีข่าวสารเผยแพร่ไปแทบทุกส่วนได้ภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว และมีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่คล้ายคลึงกัน ตลอดจนคนแต่งกาย รับประทานอาหารและเครื่องดื่ม และมีลีลาชีวิตที่เหมือน ๆ กันไปทั่วโลก ดังนั้น นักมานุษยวิทยาชาวยุโรป อเมริกา และจากประเทศต่าง ๆ จึงหันความสนใจมาศึกษาสังคมของตนเองอย่างจริงจัง และใช้ผลการศึกษาในการแก้ปัญหาความยากจน การว่างงาน การแพทย์ และสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชนต่างเชื้อชาติที่อาศัยอยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน นอกจากนี้ มีการนำผลของการวิจัยไปช่วยในเรื่องการเคหะแห่งชาติ การสังคมสงเคราะห์ การวัดและการประเมินผลการศึกษา แก้ปัญหาครอบครัว และสร้างนโยบายและแผนพัฒนา เป็นต้น

ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ของคนในสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ตัวแปรทางด้านสังคมและวัฒนธรรมก็ยังคงดำรงเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อแต่ละสังคม

เป็นอันมาก ดังปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในทศวรรษที่ 90 แห่งคริสต์ศักราชที่แต่ละเผ่าพันธุ์พยายามค้นหารากเหง้า (roots) ของวัฒนธรรมเดิมของกลุ่มตนและใช้เพื่อเรียกร้องให้รวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน รวมทั้งประกาศแยกตัวเป็นประเทศอิสระขึ้นทั่วทุกมุมโลก อนึ่ง ความแตกต่างทางวัฒนธรรมได้ก่อให้เกิดสงครามกลางเมืองที่มีการประหัตประหารกันและกันทั้ง ๆ ที่ครั้งหนึ่งเคยรวมตัวเป็นปึกแผ่นเดียวกันมานาน ในบริบทใหม่นี้ นักมานุษยวิทยาได้แสดงบทบาทเด่นในการฟื้นฟูวัฒนธรรม (cultural revitalization) ดังเดิมของเผ่าพันธุ์ของตนและพยายามหาทางร่วมมือกับชาติพันธุ์อื่นเพื่อสร้างสันติสุขให้กับโลกในยุคโลกาภิวัตน์

วิธีวิทยาเชิงมานุษยวิทยาจึงได้รับความเอาใจใส่มากยิ่งขึ้น โดยยึดแบบฉบับการมองภาพรวม สังเกตแบบมีส่วนร่วม และอธิบายข้อมูลเชิงคุณภาพมาใช้ในการศึกษาวัฒนธรรมในแง่ต่าง ๆ ทั้งนี้ทั้งนั้น เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างสันติและเป็นปกติสุข

ข้อจำกัดของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงมานุษยวิทยา

เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยากที่จะต้องกล่าวถึงข้อจำกัดของวิธีวิทยาเชิงมานุษยวิทยาพอสังเขป เพื่อให้ผู้อ่านได้ตระหนักว่า วิธีวิทยาใด ๆ ก็ตามย่อมมีทั้งแง่ดีที่ก่อให้เกิดคุณประโยชน์มากมายหากนำไปใช้ ในขณะเดียวกัน วิธีวิทยานั้น ๆ ก็มีข้อจำกัดที่ไม้อาจใช้ศึกษาและอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้ทุกอย่าง จึงเป็นหน้าที่ของผู้ศึกษาเองที่จะหาหนทางปิดช่องโหว่ ด้วยการนำวิธีวิทยาหลาย ๆ วิธีมาผสมใช้ในการทำการวิจัย หรือพยายามหาหนทางด้วยสติปัญญาที่มีอยู่ ดำเนินการวิจัยให้เกิดผลลัพธ์ที่สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้

วิธีวิทยาการวิจัยเชิงมานุษยวิทยามีข้อจำกัด ดังต่อไปนี้

(1) การมองภาพรวมดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นไม่อาจกระทำได้ในวงกว้าง เพราะต้องทำการศึกษาเฉพาะแห่งเป็นรายกรณีเพื่อให้ได้ภาพของสังคมวัฒนธรรมในมุมนั้น ๆ จึงไม่อาจสรุปผลว่าทั้งประเทศหรือทั้งภาคมีแบบแผนวัฒนธรรมตามที่ได้เสนอไว้ในรายงานผลการศึกษาจะอ้างได้ก็เป็นเพียงภาพของเฉพาะกลุ่มเฉพาะราย หากจะสรุปให้เห็นภาพในวงกว้าง จะต้องทำการศึกษาหลาย ๆ จุด แล้วนำงานวิจัยที่ได้รับมาเปรียบเทียบเพื่อหาข้อสรุปที่เป็นเหตุเป็นผลได้

งานการศึกษาเปรียบเทียบดังกล่าวมีผู้ทำขึ้น คือ สถาบันวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษยชาติแห่งมหาวิทยาลัยเยลล์ โดยได้นำสังคมที่นักมานุษยวิทยาทำการศึกษากว่า 250 สังคมมาวิเคราะห์เปรียบเทียบในระหว่างปี ค.ศ. 1937-1941 ภายใต้การดำเนินงานของศาสตราจารย์ George Peter Murdock และได้รับผลสรุปที่น่าสนใจยิ่ง

(2) วิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีที่ใช้เวลานานราว 1-2 ปี ในการเก็บข้อมูลและใช้เวลาอีกพอสมควรในการวิเคราะห์และเขียนรายงาน อันเป็นการใช้ทรัพยากรในการทำวิจัยจำนวนมาก นักวิจัยที่มีเวลาไม่มากนัก หรือต้องการทำงานให้เสร็จสิ้นอย่างรวดเร็วทันต่อเหตุการณ์จึงไม่อาจใช้วิธีการแบบนี้ ยกเว้นนิสิตที่ทำวิทยานิพนธ์ปริญญาโทและเอกที่จะมีเวลาเพียงพอในการทำงานประเภทนี้ได้ครบถ้วนสมบูรณ์ตามหลักของวิธีการ ปัจจุบัน นักวิจัยอาวุโสที่ผ่านประสบการณ์มากมายพยายามลดเวลาในการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการนี้ แต่ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าใดนัก

(3) การมองภาพรวมเพื่อค้นหาแบบแผนของวัฒนธรรม (patterns of culture) ของชนแต่ละกลุ่มนั้น ผลลัพธ์อาจไม่เป็นไปตามที่คาดหวังในสภาพสังคมที่สลับซับซ้อน เช่น ในปัจจุบันในสังคมยุคใหม่ สมาชิกของสังคมมีลักษณะเป็นแบบปัจเจกชนนิยมสูง ด้วยเหตุนี้ จึงมีการนำเทคนิคการมองแนวใหม่ที่เรียกว่า การวิเคราะห์สายใยพฤติกรรมเฉพาะกิจกรรมหนึ่ง ๆ (Network analysis) กล่าวคือ แทนที่จะมองภาพรวมของวัฒนธรรมทั้งสังคม ก็จะมองกิจกรรมของสมาชิกแต่ละคนว่าเขาได้สร้างความสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างไรเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์เฉพาะเป็นเรื่อง ๆ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ การศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมทางการเมืองที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งได้สร้างความสัมพันธ์ทุกประเภททั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้คนเหล่านั้นสนับสนุนและเลือกเขา ผู้สนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้หาอ่านได้จากข้อเขียนอื่นที่เกี่ยวข้อง¹⁰

(4) ในสังคมสมัยใหม่ กิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมมีการจำแนกแยกช่อยเนื้อหาก่อให้เกิดเป็นสถาบันทางสังคมที่เป็นทางการที่ทำหน้าที่เฉพาะทางขึ้นมากมาย เช่น โรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ กรมส่งเสริมการเกษตร กรมอนามัย ธนาคาร ฯลฯ แต่ละสถาบันก็จะมีบุคลากรที่ได้รับการฝึกฝนอบรมเฉพาะทางมาทำงานตามกฎระเบียบที่แต่ละสถาบันมีไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งมีการกำหนดตำแหน่ง บทบาท การเลื่อนชั้น การลงโทษ และการให้รางวัลไว้อย่างชัดเจน สภาพดังนี้ทำให้การมองภาพรวม (holistic approach) ไม่ค่อยก่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัยมากนัก ทำให้คนทั่วไปใช้วิธีการมองภาพรวมในการศึกษาสาระเนื้อหาในระดับรองลงไป จึงดูเหมือนว่าจะเป็นวิธีการที่ด้อยค่าเพราะมิได้ใช้ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาหลักของสิ่งที่ต้องการศึกษา ดังเช่น ใช้ศึกษาผู้อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดเพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งในงานของกรมเคหะแห่งชาติทั้งหมด เป็นต้น อย่างไรก็ตาม นักมานุษยวิทยาก็ยังคงมีความเชื่อมั่นวิธีวิทยาแบบนี้และเป็นแบบฉบับเฉพาะตัวในการวิเคราะห์ปัญหา เพราะเชื่อว่า ผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษาจะทำให้มองเห็นภาพหรือสามารถอธิบายอีกแง่มุมหนึ่งได้อย่างชัดเจน

วิธีวิทยาการวิจัยเชิงมานุษยวิทยากับการศึกษาในสาขาครุศาสตร์

ในตอนต้นของบทความนี้ได้กล่าวถึงปรัชญา คุณค่า เนื้อหาและวิธีวิทยาของการศึกษา สาขามานุษยวิทยามาสองซีกโลก สาขาวิชานี้ได้รับความสนใจจากนักการศึกษาเสมอมา และได้มีความพยายามที่จะใช้วิธีวิทยาแนวนี้ไปวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางการศึกษาของสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรุช เบเนดิกต์และมาร์กาเรต มิต ได้เสนอผลงานในเรื่องกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของชนเผ่าดั้งเดิมและยังผลให้ชนเหล่านั้นมีบุคลิกภาพที่มีเอกลักษณ์เฉพาะนั้น นักการศึกษาต่างกระตือรือร้นที่จะนำวิธีการเชิงมานุษยวิทยามาใช้วิเคราะห์การศึกษา เช่น การศึกษาสังคมของชนกลุ่มน้อยที่ต้องเรียนรู้ในระบบการศึกษาของรัฐบาลกลาง เพื่อจะดูว่าคนเหล่านั้นสามารถปรับตัวเข้ากับระบบการให้การศึกษาแบบใหม่ได้มากน้อยแค่ไหน และดูว่ามีความคล้ายคลึง หรือความแตกต่างในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมตามประเพณีวัฒนธรรมพื้นเมืองอย่างไร

ความสนใจในเรื่องกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (หรือสังคมประกฤษ หรือสังคมกรรม) เป็นหัวข้อหลักที่นักการศึกษาใช้เป็นความรู้ด้านพื้นฐานการศึกษาหรือสารัตถศึกษาสาขาสังคม (social foundation of education) โดยเน้นถึงกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกสังคม รุ่นเยาว์ภายใต้กรอบวัฒนธรรมทางด้านครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม อันเป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมเพื่อให้เยาวชนเหล่านั้นเรียนรู้กฎเกณฑ์ทางสังคมและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม นั้นหมายความว่า สถานศึกษาได้ใช้ประโยชน์จากระบวนการขัดเกลาทางสังคมด้วยการสร้าง “ประสบการณ์” การเรียนรู้เพื่อบรรลุผลในการสร้างสมาชิกสังคมให้อยู่ในกรอบขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม

ในแง่ของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงมานุษยวิทยานั้น นักการศึกษาบางกลุ่มได้พยายามนำหลักและจุดเด่นของวิธีวิทยานี้ไปใช้ในการวิเคราะห์และการประเมินผลการศึกษา โดยได้ตั้งชื่อว่า Ethnographic Approach ซึ่งจัดให้อยู่ในกลุ่ม Naturalistic Model และเรียกกันทั่วไปว่า การวิจัยเชิงคุณภาพ

W. James Pophams¹¹ ได้อธิบายเกี่ยวกับกลุ่มการวิจัยเชิงคุณภาพว่าเป็นกลุ่มที่มองเห็นข้อบกพร่องของการวิจัยแบบการทดลองเชิงวิทยาศาสตร์ (scientific inquiry) และได้ยกตัวอย่างของนักการศึกษาชื่อ Robert F. Stake ผู้ซึ่งเคยนิยมการวิจัยแบบทดลองเชิงวิทยาศาสตร์มาก่อน แต่ได้หันมาใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพด้วยเหตุผลที่ว่า การประเมินผลศึกษาน่าจะมองในรูปของการตอบสนองต่อกระบวนการเรียนการสอนมากกว่าที่จะมองว่ากระบวนการนั้นบรรลุเป้าประสงค์ด้วยการวัดด้วยตัวเลขเพื่อทำเป็นรายงานแล้วเก็บไว้บนหิ้ง

ดังนั้น การประเมินผลการศึกษาควรได้รับการศึกษาเป็นรายกรณี ทำการบันทึกเป็นเทปวีดีโอ หรือเป็นงานที่ผู้เรียนได้คิดประดิษฐ์ขึ้น ส่วนวิธีวิทยาเชิงชาติพันธุ์วิทยา (Ethnographic approach) นั้น เป็นการขอยืมวิธีวิทยาเชิงมานุษยวิทยามาใช้ ซึ่งนักการศึกษาบางคนได้ย้าว่า หากจะนำวิธีวิทยาการวิจัยของนักมานุษยวิทยามาใช้ก็ควรที่จะได้ศึกษาปรัชญาและหลักการสำคัญของสาขามานุษยวิทยาให้เข้าใจก่อนที่จะนำวิธีวิทยานี้ไปใช้ ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อจะทำการวิจัยให้ได้รับผลสำเร็จสูงสุด Pophams ได้อ้างข้อเสนอของ D.M. Fetterman ผู้ซึ่งได้เน้นการนำเอาหลักการและคุณค่าของการศึกษาทางมานุษยวิทยามาใช้ในการวิเคราะห์สาขาครุศาสตร์ และได้ยึดแนวดังนี้

ก. Phenomenology นักวิจัยจะต้องมองภาพเหตุการณ์/ปรากฏการณ์ตามสายตาของผู้ถูกศึกษา

ข. Holism นักวิจัยจะต้อง (1) มองภาพรวมมากกว่าจะแยกศึกษารายละเอียดในแต่ละเรื่อง และ (2) พยายามมองหาความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยต่าง ๆ ภายในกลุ่มที่ศึกษาเมื่อต้องการวิเคราะห์

ค. Nonjudgementalism ผู้วิจัยควร (1) หลีกเลี่ยงการตัดสินว่าสังคมหรือกลุ่มที่กำลังศึกษาอยู่นั้นถูกต้องหรือผิดโดยใช้ค่านิยมของผู้วิจัยกำหนด และ (2) หลีกเลี่ยงการใช้อคติ ทั้งนี้เพื่อจะได้สังเกตเหตุการณ์อย่างต่อเนื่องและเป็นจริง

ง. Contextualization ผู้วิจัยจะต้องมองปรากฏการณ์ตามบริบทหรือภายใต้สภาวะแวดล้อมของสังคมกลุ่มที่กำลังศึกษา ข้อมูลที่ได้รับจะเป็นตัวแทนของสภาพที่เป็นจริงมิใช่ได้รับการปรุงแต่ง

อย่างไรก็ดี Pophams ก็ได้ย้าถึงทรรศนะของเขาว่า ในการปรับใช้วิธีวิทยาเชิงมานุษยวิทยานั้น ไม่ควรอิงเทคนิคการเก็บข้อมูลเชิงมานุษยวิทยาทุกอย่างทุกประการแต่เพียงอย่างเดียว ควรนำเทคนิคอื่นเข้าผสมด้วยเพื่อให้การวิจัยได้รับผลสำเร็จสูงสุด Pophams ได้อ้างการใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลของ M.D. LeCompte และ J.P. Goetz ที่มีทั้ง Interactive methods และ Noninteractive methods

Interactive methods มีรายละเอียดดังนี้

ก. Participant observation ผู้วิจัยควรอาศัยอยู่ร่วม/ทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันพร้อม ๆ กับจดบันทึกข้อมูลในด้านการปะทะสังสรรค์ (social interaction) และกิจกรรมของคนในกลุ่มที่ถูกศึกษา

ข. Key informant interviewing ควรสัมภาษณ์ผู้รอบรู้หลัก ผู้ซึ่งเป็นคนที่รู้เรื่องราว

ในหัวข้อที่ทำวิจัยเป็นอย่างดีเพื่อจะได้เป็นข้อมูลใช้ในการตรวจสอบข้อมูลที่ได้รับจากการสังเกต อีกทั้งเป็นการเสริมข้อมูลที่ไม่สามารถหาได้จากการสังเกต

ค. Career histories ควรทำประวัติชีวิตของตัวอย่างบางราย ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติชีวิตและการทำงานรายบุคคลนี้จะทำให้ผู้วิจัยทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงการตอบสนองของบุคคลที่สัมภาษณ์ต่อสถานการณ์ทางสังคมตามบริบทและนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น ๆ

ง. Surveys ผู้วิจัยควรทำการสำรวจข้อมูลตามแบบสอบถาม ซึ่งเป็นแบบสอบถามที่เขียนขึ้นบนพื้นฐานของข้อสังเกตและการสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการมาก่อน การสำรวจนี้มีรูปแบบ 3 แบบดังนี้

- Confirmation surveys เป็นแบบสำรวจที่ใช้พิสูจน์หรืออธิบายความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับจากผู้รู้หลัก และข้อมูลประเภทต่าง ๆ ที่เก็บได้

- Participant-construct instruments เป็นแบบสำรวจที่สร้างขึ้นเพื่อตรวจสอบ "ความสอดคล้อง" กันและกันในเรื่องค่านิยมและความรู้สึกของคนทั้งสังคม/ทั้งกลุ่ม โดยสร้างแบบสำรวจตามแนวทรรศนะของผู้ถูกศึกษา

- Projective devices เป็นการนำสิ่งเร้า เช่น การละเล่น ภาพถ่าย ภาพวาดไปให้ผู้ถูกศึกษาดู แล้วเฝ้าสังเกตดูปฏิกิริยาได้ตอบหรือแสดงความคิดเห็นต่อสิ่งเร้า นั้น ๆ

ส่วน Noninteractive methods มีรายละเอียดดังนี้

ก. Nonparticipant observation ผู้วิจัยควรทำการสังเกตผู้ถูกศึกษาโดยที่คนเหล่านั้นไม่รู้ตัว เช่น มองผ่านกระจกที่เห็นจากภายนอกด้านเดียว หรือใช้กล้องที่ซ่อนไว้จับภาพ จะทำให้ผู้วิจัยสามารถสังเกตพฤติกรรมทางสังคมและบันทึกการปะทะสังสรรค์ทางสังคมอีกมุมหนึ่ง รูปแบบของการสังเกตด้วยวิธีนี้มีด้วยกัน 3 แบบคือ

- Stream-of-behavior chronicles สังเกตจากเทปบันทึกภาพถ่ายภาพยนตร์ หรือเทปบันทึกเสียง หรือการบันทึกข้อเขียนของสถานการณ์ที่มีลำดับต่อเนื่องกันไปตลอดช่วงเวลาหนึ่ง เพื่อเรียนรู้ว่าผู้ถูกศึกษามีพฤติกรรมต่อเนื่องกันอย่างไร

- Proxemic and kinetics ลำดับเรื่องในการศึกษาที่มอง (1) การใช้ช่องว่างทางสังคมของผู้ถูกศึกษา และ (2) การเคลื่อนไหวทางสังคมของพวกเขา วิธีการทั้งสองนี้จะทำให้ผู้วิจัยทำการสังเกตและสามารถจดบันทึกการใช้ช่องว่างทางสังคมและการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้ถูกศึกษา

- Interaction analysis protocols เป็นการนำวิธีการสังเกตแบบไม่เป็นทางการมารวมใช้ด้วย โดยสังเกตความถี่ทางสังคมมิติของผู้ถูกศึกษาที่มีต่อกันในระหว่างการปะทะ

สังสรรค์ในช่วงเวลาหนึ่ง วิธีการนี้จะเป็นการยกระดับมาตรฐานของเทคนิคการสังเกตให้ดีขึ้น เพราะจะทำให้สามารถวิเคราะห์คำพูดและท่าทางของประชากรที่ถูกศึกษาในขณะที่มีการปะทะสังสรรค์

ข. Archival and demographic collection หมายถึงการเก็บข้อมูลที่มีปรากฏหรือได้รับการบันทึกไว้แล้วหรือเป็นสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นไว้เพื่อการนับเลข หรือรอยสักบนร่างกายของประชากรที่ถูกศึกษา

ค. Physical trace collection หมายถึง ศึกษาข้อมูลที่เป็นวัตถุโบราณ เครื่องมือที่หักพัง กระเบื้องเก่า ๆ ที่แตก ลายนิ้วมือนิ้วเท้า และสิ่งอื่นใดที่ปรากฏอยู่ในและบริเวณใกล้เคียงกับสนามที่ศึกษา ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิจัยที่จะสืบสาวหาเรื่องราวย้อนยุคไปในอดีต อันจะก่อให้เกิดความเข้าใจถึงพฤติกรรมทางสังคมของคนเหล่านั้นได้มาก

ประการสุดท้าย Pophams กล่าวว่า หากนักวิจัยทางการศึกษาได้นำวิธีวิทยาการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วิทยานี้ไปใช้ จะได้รับข้อมูลที่ลุ่มลึกและมีคุณค่ายิ่ง จะช่วยให้สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในการปรับปรุงคุณภาพของโครงการพัฒนาการศึกษาได้ดียิ่งขึ้น

ที่กล่าวมานี้ เป็นความพยายามของนักการศึกษาที่พยายามจำแนกและตั้งชื่อเทคนิคต่าง ๆ ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ อันจะเป็นการสร้างความแข็งแกร่งและช่วยปรับปรุงเทคนิคทั้งที่เป็นแบบรายการที่มีโครงสร้าง (structured schedules) มากขึ้นเพื่อลดอคติและก่อให้เกิดความรัดกุมในการเก็บข้อมูล ทำให้สามารถดำเนินการวิจัยให้ได้รับผลตรงกับเป้าหมายอย่างไรรก็ตาม สิ่งเหล่านี้ก็เป็นเทคนิคที่นักมานุษยวิทยาได้เรียนรู้และสำนึกอยู่ตลอดเวลาในขณะที่ทำวิจัยเก็บข้อมูล เพราะหลักเกณฑ์ต่าง ๆ เป็นประเด็นที่อยู่ในเนื้อหาวิชาที่ต้องเรียนรู้ก่อนการออกไปทำงานในสนาม¹²

อนึ่ง อาจมีคำถามว่า อคติจะเกิดขึ้นใหม่หากผู้วิจัยจะไปทำงานการวิจัยในหมู่บ้านเกิดหรือสถานที่ตนสังกัดอยู่ คำตอบอาจแตกต่างกันไปต่าง ๆ นานา แต่โดยแท้จริงแล้วผู้วิจัยสามารถทำการศึกษา ณ ที่แห่งใดก็ได้ หากได้รับการฝึกฝนทั้งเนื้อหาและวิธีวิทยาการวิจัยมาอย่างดี เพราะผู้วิจัยจะเป็น “คนใหม่” ในสังคมที่เขากำลังศึกษา อย่างไรก็ตาม หากผู้วิจัยหลีกเลี่ยงที่จะทำการศึกษาร่วมชนบ้านเกิด/สถานที่ทำงานของตนได้ก็น่าจะเป็นการดี ทั้งนี้เพราะ (1) เป็นสถานที่ที่ตนรู้เรื่องราวต่าง ๆ เป็นอย่างดีอยู่แล้ว จึงไม่น่าจะมีความจำเป็นที่จะต้องทำการวิจัยอีก และ (2) อาจมีการใช้อิทธิพล และ/หรือสายใยความสัมพันธ์ (social network) ที่จะส่งผลให้งานวิจัยเกิดอคติได้ง่าย

ดังนั้น สนามที่ศึกษาควรเป็นสถานที่ที่อยู่ข้างเคียง หรือสถานที่อื่นที่ตนไม่รู้จักมาก่อน อาจจะได้รับผลการวิจัยที่น่าสนใจยิ่ง

บทสรุป

บทความนี้เสนอรายละเอียดในเรื่องวิธีวิทยาการวิจัยเชิงมานุษยวิทยาที่มีผู้นำมาใช้ศึกษาวิเคราะห์สาขาวิชาการศึกษา ผู้เขียนได้พยายามชี้ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์อันยาวนานขององค์ความรู้สาขามานุษยวิทยาและแบบแผน ตลอดจนกระบวนการพัฒนาวิธีวิทยาเพื่อใช้ประโยชน์ในการศึกษาวัฒนธรรมและปรากฏการณ์ทางสังคมของสังคมต่าง ๆ ทั่วโลก ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจรายละเอียดอย่างเพียงพอถึงเหตุและผลของการสร้างวิธีวิทยาประเภทนี้ ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่นักวิชาการสาขาอื่นหากประสงค์ที่จะนำวิธีวิทยาเชิงมานุษยวิทยาไปใช้ในงานของตน

แม้ว่าวิธีวิทยาดังกล่าวจะมีการพัฒนาการมานานกว่าสองศตวรรษ และมีการพิสูจน์ซ้ำแล้วซ้ำอีกจนได้รับผลเป็นที่ประจักษ์ ทำให้สามารถสร้างคุณประโยชน์มหาศาลแก่วงวิชาการสาขาสังคมศาสตร์ อนึ่ง ผู้เขียนก็ได้ย้ำถึงข้อจำกัดของวิธีวิทยานี้ที่ไม่อาจใช้วิเคราะห์เนื้อหาและปรากฏการณ์ที่ครอบคลุมเรื่องราวได้ทุกเรื่อง จึงเป็นภาระหน้าที่ของผู้ศึกษาที่จะช่วยกันปรับปรุงเทคนิคและการวิเคราะห์ที่เหมาะสมมาเสริม เพื่อให้ความสมบูรณ์บังเกิดขึ้น หรืออย่างน้อยก็เป็นการปิดช่องโหว่มิให้ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดเกินไป

ตัวอย่างการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาในสาขาครุศาสตร์

ตัวอย่างที่ 1 ครู การพัฒนาชนบทและระบบราชการในประเทศไทย

Robert Gurevich, "Teachers, Rural Development and the Civil Service in Thailand", *Asian Survey* 15:10 (1975), pp. 870-881.

บทความนี้เป็นข้อเขียนของโรเบิร์ต กูเรวิช ผู้ซึ่งได้มาทำวิจัยเรื่อง Khru: A Study of Teachers in a Thai Village เพื่อใช้เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกสาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยพิตส์เบิร์ก ต่อมา ได้ทำงานเป็นอาจารย์สาขามานุษยวิทยาที่มหาวิทยาลัยนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา

ผู้เขียนได้นำเสนอเรื่องด้วยการอ้างว่า ชาวบ้านในชนบทของไทยต่างมีความหวาดระแวงสงสัยและไม่ไว้วางใจในตัวข้าราชการไทยมาเป็นเวลาช้านาน ความระแวงดังกล่าวยังผลให้เกิดความล้มเหลวในการพัฒนาชนบท แต่ครูในโรงเรียนประชาบาลผู้ซึ่งเป็นข้าราชการเช่นกัน

กลับได้รับความไว้วางใจในการเป็นผู้นำชุมชนและได้รับการยกย่องนับถือในฐานะที่เป็นผู้มีความรู้สูงกว่าชาวบ้านธรรมดาทั่วไป รวมทั้งบทบาทของครูในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนก็มีสูงมาก เป็นเวลาช้านานมาแล้ว แต่ในยุคปัจจุบัน ครูประชาบาลได้รับการผูกติดกับระบบราชการ ส่วนกลาง ทำให้ไม่มีความสำนึกที่จะร่วมกิจกรรมของชุมชน ซึ่งกลายสภาพเป็นเสมือนข้าราชการของหน่วยงานอื่น ๆ จากสมมติฐานดังกล่าว ผู้เขียนจึงพยายามค้นหาคำตอบว่า ปัจจัยใดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของครูที่อาศัยอยู่และ/หรือทำงานในโรงเรียนประจำหมู่บ้านที่ไม่สนับสนุนส่งเสริมให้ครูเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนดังเช่นในอดีต

ผู้เขียนได้ออกไปทำวิจัยในสนามซึ่งเป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเวลา 1 ปี (ค.ศ. 1969-1970) โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาด้วยการศึกษาวิเคราะห์ตัวละครทุกคนที่มีบทบาทในกิจกรรมของชุมชนแห่งนั้น ได้สอบถามสัมภาษณ์สมาชิกของชุมชนในเรื่องบทบาทของคนเหล่านั้น และได้ศึกษาสถานภาพของสังคม เศรษฐกิจและครอบครัวของผู้นำทุกคน นอกจากนี้ให้ชาวบ้านดูภาพของผู้นำทุกคน จากนั้นก็ให้ชาวบ้านจัดลำดับความน้อยของผู้นำแต่ละคนที่มีส่วนร่วมกิจกรรมในชุมชน

เมื่อได้รับรายชื่อผู้นำที่เรียงลำดับ 1-20 แล้วก็พิจารณาว่าครูอยู่ในกลุ่มหรือลำดับที่เท่าไรและกี่คน จากนั้นก็ศึกษาชีวประวัติของครูเหล่านั้นเพื่อดูว่าพวกเขาจึงเลือกอาชีพนี้ และมีทัศนคติอย่างไรต่อการเป็นครูประชาบาล ในขั้นสุดท้าย ศึกษาถึงระบบราชการ ศึกษาชุมชน และเป้าหมายของความสำเร็จของการเป็นครู

ผลการวิเคราะห์พบว่า ระบบราชการไม่มีส่วนเป็นแรงจูงใจให้ครูเข้าไปร่วมกิจกรรมของชุมชนในระดับสูงสุด เพราะแรงจูงใจ เช่น การให้รางวัล การเลื่อนตำแหน่ง ความดีความชอบและการได้รับเงินเดือนขึ้นสองขั้น มีผลในทางลบต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทและในกิจกรรมของชุมชน

บทความนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของงานการวิจัยทั้งหมด

ตัวอย่างที่ 2 การศึกษา เพศ และความขัดแย้งระหว่างวัยของชาวเขมรอพยพ

Nancy J. Smith-Hefner, "Education, Gender, and Generational Conflict among Khmer Refugees", *Anthropology and Education Quarterly* 24:2 (June 1993), pp. 135-158.

ผู้เขียนเริ่มต้นบทบาทด้วยการกล่าวว่า ในปัจจุบัน การวิจัยของนักสังคมวิทยาได้ก่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อผลการเรียนของเหล่านักเรียนกลุ่มน้อย กลุ่มต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา

แต่งงานวิจัยดังกล่าว ได้สรุปผลที่ไม่ค่อยตรงกันมากนักในเรื่องอิทธิพลทางสังคมที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของการเรียนของชนกลุ่มน้อย ในส่วนของงานของนักชาติพันธุ์วิทยา (หรือนักมานุษยวิทยา) ได้พุ่งความสนใจไปที่ปัจจัยทางวัฒนธรรมและปัจจัยประวัติศาสตร์สังคมเพื่ออธิบายว่าทำไมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของเด็กเขมรอพยพจึงแตกต่างจากชนกลุ่มน้อยที่อพยพมาจากทวีปเอเชียตะวันออก (จีน ญี่ปุ่น และเกาหลี) และจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ ในบทความนี้ประกอบด้วยเรื่องราวของผู้อพยพชาวเขมร อันเป็นการศึกษาของชนกลุ่มน้อย บทบาททางเพศ ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ และความขัดแย้งระหว่างวัย เพื่อที่จะค้นหาเหตุผลว่า ทำไมเด็กสาวชาวเขมรจึงออกจากโรงเรียนก่อนจบการศึกษาในอัตราร้อยละที่สูงมาก ผู้เขียนจึงใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic study) กับชาวเขมรอพยพเป็นเวลา 30 เดือน

จากการศึกษาพบว่า ค่านิยมของสังคมชาวเขมร (จากประเทศเขมรเดิม) ต่อลูกสาวก็คือการรักษาความบริสุทธิ์จนกระทั่งแต่งงานและการเตรียมตัวเป็นเจ้าสาวที่ดี เด็กชายชาวเขมรเท่านั้นที่จะได้รับการส่งเสริมให้เรียนหนังสือและได้รับการประเมินค่าสูง เพื่อจะได้มีโอกาสเลือกทำงานนอกบ้านที่ดีเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ดังนั้นเด็กหญิงเมื่อโตขึ้นก็แต่งงานอยู่ดูแลงานบ้าน เลี้ยงลูก จึงไม่จำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียน

ในเรื่องของการศึกษาและการขัดเกลาทางสังคมนั้น พ่อแม่ไม่อยากจะให้ลูกสาวของตนไปเรียนหนังสือเพราะเกรงว่าจะเป็สาเหตุทำให้เธอเขียนจดหมายไปหาคนรักได้ ซึ่งถือว่าเป็นการทำให้ครอบครัวเสียหน้ามาก การรักษาความบริสุทธิ์ของหญิงสาวมีความสำคัญต่อการมีหน้ามีตาของครอบครัวมาก เด็กสาวจึงถูกควบคุมความประพฤติมากกว่าเด็กชาย เมื่อเด็กสาวชาวเขมรมีประจำเดือนครั้งแรก จะต้องเข้าสู่พิธี “การเข้าสู่ความมืด” โดยถูกขังไว้ในห้องเป็นเวลาานานราว 21-90 วัน ระหว่างนี้จะรับประทานข้าว งด และมะพร้าวเป็นอาหาร ผู้หญิงที่อยู่ในพิธีนี้เป็นระยะเวลาานานกว่าคนอื่นจะกลายเป็นผู้นำพิธีของชายหนุ่ม และทำให้เธอมีค่าตัวสูงเมื่อยามมั่นหมาย หนึ่งเด็กหญิงจะได้รับการอบรมให้มีลักษณะซื่อาย เก็บตัว และไม่แสดงออกในเรื่องต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ที่ผู้หญิงเขมรทุกคนการกระทำตามแบบอย่างที่ถูกกล่าวมาแล้วข้างต้น มีบางคนหนีไปกับคนรัก หรือปฏิเสธการแต่งงานกับชายที่พ่อแม่เลือกไว้ให้ ซึ่งเรื่องเหล่านี้มีปรากฏในนิทานพื้นบ้าน วรรณกรรม บทเพลง และภาพยนตร์สมัยใหม่

เมื่อครอบครัวอพยพไปอยู่ในสหรัฐอเมริกา สภาพทางเศรษฐกิจยังผลให้สามีและภรรยาชาวเขมรต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหาเงินเลี้ยงครอบครัว ทศนคติจึงเปลี่ยนเป็น

“ทุกคนต้องช่วยกันเพื่อให้ครอบครัวอยู่รอด” พ่อแม่ชาวเขมรจึงเห็นว่าการศึกษามีความสำคัญต่อทั้งเด็กชายและเด็กหญิงเพื่อให้พวกเขาจะได้มีโอกาสที่ดีในการเลือกงานอาชีพในอนาคต อย่างไรก็ตามเด็กผู้หญิงก็ยังคงถูกคาดหวังให้ช่วยงานบ้านและดูแลน้อง ๆ หากพวกเขาเฉลียวฉลาดก็จะถูกแม่ดูว่า “จะไม่มีใครแต่งงานกับเธอ”

ด้วยสาเหตุเรื่องการแต่งงานนี่เองที่เป็นจุดเริ่มต้นโดยครอบครัวของฝ่ายชายที่จะเฝ้าดูว่าผู้หญิงคนไหนที่ขยันทำงานบ้าน ดังนั้น เด็กหญิงจึงประสบกับแรงกดดัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างชนบทรวมเนียมที่ยังหลงเหลืออยู่จากโลกแห่งวัฒนธรรมเขมร กับสภาพความเป็นจริงที่ปฏิบัติกันในสหรัฐอเมริกา เช่น หากเด็กหนุ่มสาวไปเที่ยวกันตามลำพังก็จะถูกคนในชุมชนซุบซิบนินทาว่าแอบไปมีสัมพันธ์เชิงชู้สาว ผลที่ตามมาก็คือ การเสียชื่อเสียงและสูญเสียหน้าของครอบครัวไป เด็กสาวที่ถูกนินทาก็จะเกิดปัญหายุ่งยากในการหาคู่แต่งงาน ทำให้ค่าสินสอดลดต่ำลงหรือไม่ได้รับค่าสินสอดเลย การเสียหน้าจึงเป็นการสูญเสียสัญลักษณ์ทางต้นทุน (symbolic capital) ไป

พฤติกรรมของเด็กสาวชาวเขมรในสหรัฐฯ จึงเป็นที่มาของความตึงเครียดด้วยการถูกเพ่งเล็งว่าเธอจะเป็นคนดีของสังคมหรือไม่ ในขณะที่เหตุการณ์เช่นนี้จะไม่เกิดขึ้นกับเด็กหนุ่ม

พ่อแม่ชาวเขมรจะลงโทษลูกด้วยการเข็นตีหากประพฤติผิด แต่ตำรวจและเจ้าหน้าที่ศาลของสหรัฐฯ จะปกป้องการลงโทษเด็กด้วยวิธีการรุนแรง สิ่งนี้ทำให้พ่อแม่ชาวเขมรเชื่อว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้เด็กประพฤติผิดมากขึ้น

เด็กสาวชาวเขมรในสหรัฐฯ มีแนวโน้มแต่งงานในขณะที่มีอายุต่ำกว่าผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในประเทศกัมพูชา ทั้งนี้เป็นเพราะการซุบซิบนินทาถึงพฤติกรรมที่ไม่ดีของเด็กสาวนี้ เป็นเหตุให้พ่อแม่รีบจับลูกแต่งงานก่อนที่การเสียหน้าเสียชื่อเสียงจะเกิดขึ้น

จากข้อมูลเกี่ยวกับชีวประวัติ (life-historical) และวัฒนธรรมทางชาติพันธุ์วรรณา (ethnographic) นี้เองที่ชี้ให้เห็นว่า เด็กผู้หญิงชาวเขมรในสหรัฐฯ จำนวนมากที่ออกจากโรงเรียนก่อนจบการศึกษา บทบาทของวัฒนธรรมและสถาบันครอบครัวมีความสัมพันธ์โดยตรงกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของชาวเขมร อีกทั้ง สภาพนิเวศทางวัฒนธรรม (culturally ecological) ก็เป็นตัวกำหนดรูปแบบทัศนคติเกี่ยวกับการศึกษาของชาวเขมรด้วย

อย่างไรก็ตาม ในบริบทของสังคมสหรัฐอเมริกา มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการสร้างค่านิยมใหม่แก่ชาวเขมร และจะยังผลให้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตและความประพฤติของผู้อพยพกลุ่มนี้อีกด้วย แม้ว่าอาจต้องใช้เวลาบ้างก็ตาม

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยทั้งหมด

เชิงอรรถ

- (1) นิพนธ์ เทพวัลย์, “วิธีการศึกษาและวิจัยทางสังคมศาสตร์,” *มนุษย์กับสังคม*. สุจิต บุญบงการ (บรรณาธิการ) (พระนคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 271-272.
- (2) A.R. Radcliffe-Brown, *Structure and Function in Primitive Society*. (London : Cohen and West, 1952); L.L. Longness, *The Study of Culture*, (San Francisco : Chandler and Sharp Publications, Inc., 1974).
- (3) Raymond Firth, *Elements of Social Organization*. (London : Tavistock Publications, 1971), pp. 5-31.
- (4) E.B. Tylor, *Primitive Culture*. (London : J. Murray, 1903), p. 1
- (5) ดำรงค์ ฐานดี, *มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520), หน้า 28-31; ดำรงค์ ฐานดี, *มานุษยวิทยาเบื้องต้น*. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนชม, 2536), หน้า 130-131.
- (6) ดำรงค์ ฐานดี, “วิธีการเชิงมานุษยวิทยากับการศึกษาเรื่องเศรษฐกิจ”, *มานุษยวิทยาเชิงเศรษฐกิจ*. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2531), หน้า 107.
- (7) J.C. Mitchell, “On Quantification in Social Anthropology”, *The Craft of Social Anthropology* edited by A.L. Epstein. (London : Tavistock, 1969), pp. 17-46.
- (8) Damrong Thandee, *The Role of Communication in Occupational Development of Rural Inhabitants*. Research Report No. 1 Department of Sociology & Anthropology, Ramkhamhaeng University, 1978. p. 32.
- (9) Karl Polanyi, *Trade and Market in the Early Empire*. (New York : Free Press, 1957), p. 243; J.G. Crane and M.V. Angrosino, *Field Projects in Anthropology : A Student Handbook*. (Ill.: Scott, Foresman and Company, 1974).
- (10) J.C. Mitchell, “The Concept and Use of Social Network”, *Social Networks in Urban Situation*. (London : Butler and Tamers, 1969), pp. 130; ดำรงค์ ฐานดี *มานุษยวิทยาเบื้องต้น* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2536), หน้า 116-127.
- (11) W. James Pophams, *Educational Evaluation*. (Boston : Allyn and Bacon, 1993), pp. 41-46.
- (12) J.G. Crane and M.V. Angrosino, *Field Projects in Anthropology : A Student Handbook*. (Ill.: Scott, Foresman and Company, 1974).